

Місце науки "Валеологія" в Універсальній десятичній класифікації

Геннадій Ананасенко,

завідувач кафедри санології та спортивної медицини Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика, професор

Станіслав Прасол,

відповідальний секретар товариства медичної валеології Харківського медичного товариства

За останні роки Книжкова палата України отримала ряд документів з валеології, поняття якої в УДК досі відсутнє. Тому під час підготовки другого українського видання УДК Вчена рада ухвалила рішення ввести термін "валеологія" в розділ 613 *Гігієна* класу 61 *Медицина*.

Автори цієї статті запропонували проект схеми розділу "Валеологія" для класу 008 *Культура*, який буде подано на розгляд в Консорціум УДК.

У статті обґрунтовано місце науки "Валеологія" в Універсальній десятичній класифікації (УДК) як основного елементу загальної культури суспільства й особистості.

Запропонована схема рубрикатора розділу "Валеологія" в класі "Культура"¹.

Ключові слова: Валеологія. Класифікація наук. Культура здоров'я. Рубрикатор розділу "Валеологія".

Валеологія — наука про індивідуальне здоров'я, його сутність і механізми, а також про використання особистістю чинників довкілля для його формування, збереження та відновлення. Важливо зазначити, що здоров'я людини — основа здійснення нею своїх біологічних і соціальних функцій, тобто воно є фундаментом самореалізації особистості.

Серед десяти номенклатурних класів УДК місце науки "Валеологія" визначається її відношенням до інших галузей знання, що формує ієрархічну структуру уявлень про матеріальну та духовну дійсність середовища проживання людини. Поза сумнівом, її здоров'я пов'язане з усіма чинниками природи і суспільства, а культура здоров'я — провідний елемент загальної культури індивіда. Якщо загальна культура — сукупність матеріальних та духовних цінностей, то неможливо заперечувати, що цінністю найвищого ґатунку є здоров'я людини і суспільства.

В ієрархічній піраміді цінностей, які складають будівлю загальної культури, здоров'я має розміщуватись на її вершині. Отже, місце науки про здоров'я (валеології) в системі знань має знаходитись у фундаменті загальної культури (клас "0" в УДК).

Як не дивно, існує парадокс: медична наука, що є фундаментом соціального інституту, який ми називаємо охороною здоров'я, до появи валеології не ставила завданням дослідження суті здоров'я, хоча має на меті його збереження або відновлення після хвороби [2]. Індивідуальне здоров'я в медицині характеризується методом виключення ("від зворотного"): якщо немає ознак хвороби, а всі показники функцій організму не виходять за межі "норми", ставиться діагноз "здоровий". Таким чином, практичні дії лікаря та висновок про ефективність його професійних дій здійснюються на основі бази даних про хворобу. А зникнення її ознак, на думку лікаря, свідчить про одужання пацієнта. Однак цілком очевидно, що зникнення ознак хвороби ще нічого не го-

¹ *Пропозиції* щодо схеми рубрикатора основних понять категорії "Валеологія" розглянуто та затверджено на засіданні Проблемної комісії МОЗ та АМН України "Санологія і валеологія" 2 вересня 2008 р. (протокол №7).

ворить про можливість пацієнта виконувати свої біологічні та соціальні функції. Бо хвороба — це окремий випадок здоров'я при виснаженні його ресурсів, що і призводить до порушення стану рівноваги з умовами існування [1].

Валеологія вже набула характеру метанауки, сформувавши декілька самостійних предметів дослідження. Базуючись на комплексі знань у галузі гуманітарних та природничих наук, пов'язаних зі здоров'ям людини, валеологія сформувала власний обсяг знань і закономірностей у медицині, педагогіці, психології тощо і за своїми масштабами й значущістю в майбутньому цілком зможе стати на рівні з такими метанауками як "фізика", "математика", "медицина" та інші. Вже у своїх витоках загальна валеологія почала диференціюватися за різними напрямками — медичним (санологією), шкільним (педагогічним), психовалеологією та іншими.

З'ясувалося, що гігієнічна наука, яка очолила превентивну стратегію в медицині, не в змозі вирішити проблему профілактики захворювань. Це пов'язано, насамперед, із тим, що в центрі уваги гігієни опинилася не сама людина та її здоров'я, а ті умови, в яких вона існує. Водночас, як стверджує В. Давидовський, проблема здоров'я невіддільна від проблеми самої людини, вона виникає одночасно з людиною й видозмінюється *відповідно до розвитку людської культури* [4]. Очевидно, лише поєднання науки про здоров'я з науками про хвороби створює міцний науковий загальнокультурний фундамент охорони здоров'я.

Через комплексний характер проблеми "індивідуальне здоров'я", а також негативну його динаміку в усьому світі очевидно, що настав час для переходу на інший науковий та філософський рівень її розгляду, осмислення й вирішення. Загальна культура суспільства охоплює всі галузі знання й діяльності, серед яких немає жодної, що безпосередньо чи опосередковано не впливає на здоров'я. Здоров'я індивіда тісно пов'язане з матеріальними і духовними умовами природних та соціальних умов існування і, своєю чергою, впливає на стан та дієздатність особи й суспільства.

По суті, розділи кожного класу УДК пов'язані з валеологією. І ці зв'язки створюють категоріальну мережу, що виражає взаємозалежність валеологічної та саногенетичної діяльності з іншими формами вільної праці особистості, яка творить культуру. Рубрикація цих зв'язків визначає місце всіх наук, які захищають людину від хвороб і сприяють її самореалізації (медицина, гігієна, екологія, педагогіка, психологія тощо) як інструментів та засобів оздоровчої діяльності, доповнюючих діяльність суспільства та особистості з утворення й розвитку здоров'я.

Валеологічна освіта суспільства підвищує ступінь культури використання вільного часу особистості, ступінь соціально відповідальної (тобто реальної) свободи — шляху подолання духовної деградації суспільства [3,8].

Внесення "Валеології" до класу "0" УДК послужить визначенню в суспільній свідомості місця культури здоров'я в загальній культурі особистості та суспільства.

Рішення суто бібліографічного завдання — визначення місця валеології в системі наук, що мають відношення до охорони здоров'я, несподіваним чином позначає наші (валеологічні) пріоритетні наукові і гуманістичні позиції порівняно з програмами "Health" ("Health "). Так, Алма-Атинська декларація Всесвітньої організації охорони здоров'я 1978 р. [5] вказує шлях до "здоров'я для

всіх" через розвиток національних систем охорони здоров'я (а це корисний патерналістський шлях нозологічної медицини, шлях боротьби з хворобами, але не за здоров'я). Валеологія ж доповнює арсенал системи охорони здоров'я (у широкому розумінні цього терміна) специфічними прийомами мобілізації особистих сил індивіда (фізичних, психічних, духовних) на зміцнення або відновлення власного здоров'я.

У декларації наполегливо констатується необхідність "формування гуманістичної парадигми" охорони здоров'я. Але якраз валеологічна парадигма охорони здоров'я через використання безмежних можливостей вільної оздоровчої праці особистості на широкій (біологічній, світоглядній, гуманітарній) науковій платформі вирішує завдання "формування гуманістичної парадигми" охорони здоров'я, доповнюючи технологічно й методично систему нозологічної медицини.

"Етична концепція рівності, солідарності й соціальної справедливості" в декларації ВООЗ протистоїть етичній (валеологічній) концепції доцільності ієрархії соціальних ролей у багатовимірній ролевій реальності [7], яка вимагає нерівності соціальних ролей, необхідної для функціонування суспільного організму.

Наукові та етичні гуманістичні установки валеології й розвивають культуру здоров'я особистості, підвищуючи її можливість у ролевій реальності, встановлюючи ефективну нерівність осіб, які досягли у вільній праці різного рівня своєї загальної культури.

Вище становище в суспільстві за інших рівних умов має зайняти фізично й духовно здорова людина, яка в повній мірі відповідає за стан свого здоров'я. Запроваджувати цю установку в свідомість суспільства й запропонувати науково обґрунтовані рекомендації оздоровчої праці — завдання валеології.

Відповідальність особи за своє здоров'я — окремий випадок соціально-відповідальної моралі громадян вільної суспільної формації, передбаченої А. Плахотним ще в 1981 р. [6]. А стан здоров'я громадян — головний показник соціально-економічного і культурного розвитку держави.

Пропонуємо схему рубрикатора основних понять категорії "Валеологія".

Клас 008 "Культура"

Розділ 008.1 — культура здоров'я (валеологія)

Рубрики:

- 008.11 — валеологія загальна;
 - історія;
 - критерії як науки;
 - дефініції;
 - класифікація;
 - предмет дослідження;
 - об'єкт дослідження;
 - теоретичні основи;
 - теорія і фізіологія онтогенезу;
 - термодинаміка еволюції живого;
 - біопольова структура;
 - принцип "Золотого перетину";
 - голографічний принцип побудовування Всесвіту;
 - принципи квантової фізики;
 - теорія апоптоза;

- біоритми;
- інші теоретичні питання;
- методи;
- завдання;
- понятійний апарат;
- зв'язок з іншими науками;
- принципи валеології як аксіологічний орієнтир розвитку суспільства;
- соціальні, адміністративні, законодавчі аспекти валеології;
- валеологічний аудит матеріального, духовного і соціального перетворення суспільства
- валеологія — елемент гуманістичного суспільного ідеалу.
- 008.12 — валеологія медична (санологія);
 - індивідуальне здоров'я;
 - фізичне;
 - психічне;
 - духовні аспекти;
 - діагностика здоров'я;
 - теоретичні основи;
 - методи дослідження;
 - адаптаційний потенціал;
 - резерви гомеостазу;
 - резерви біоенергетики;
 - особливості реактивності організму;
 - інші методи дослідження;
 - прогнозування здоров'я;
 - теоретичні основи;
 - методи;
 - сімейний анамнез;
 - фактори ризику;
 - природні умови;
 - соціальні умови;
 - духовність;
 - релігійна;
 - світська;
 - традиційно-побутова;
 - тип кровообігу;
 - рівень здоров'я;
 - інші питання медичної валеології;
 - прояви здоров'я;
 - соціальне здоров'я;
 - професійне здоров'я;
 - інтелектуальне здоров'я;
 - репродуктивне здоров'я;
 - інші прояви здоров'я;
 - управління здоров'ям;
 - формування;
 - збереження;
 - відновлення;
 - здоровий спосіб життя;
 - самозбережлива поведінка;
 - харчування і водоспоживання;
 - рухова активність;
 - загартування;
 - режим праці та відпочинку;
 - відмова від шкідливих звичок;
 - безпечний секс;
 - психорозвантаження;

- контроль за станом здоров'я і лікування;
- інші питання здорового способу життя.
- 008.13 — валеологія педагогічна;
 - принципи;
 - завдання;
 - теоретичні основи;
 - вікові аспекти;
 - дошкільна;
 - шкільна;
 - студентська (молодіжна);
 - викладання валеології, валеологічна освіта;
 - у дошкільних установах;
 - у школах;
 - у вищих і середніх навчальних закладах;
 - у медичних навчальних закладах;
 - розповсюдження знань про валеологію;
 - вікові аспекти;
 - валеологічне виховання;
 - ігрова діяльність;
 - продуктивна;
 - деструктивна;
 - культура вільного часу;
 - особистості;
 - суспільства;
 - формування мотивації до здорового способу життя;
 - інші питання педагогічної валеології.
- 008.14 — психовалеологія;
 - принципи;
 - завдання;
 - теоретичні основи;
 - методи.
- 008.15 — енівалеологія;
- 008.16 — етновалеологія;
- 008.17 — генетичні аспекти валеології;
- 008.18 — соціальні аспекти валеології;
- 008.19 — інші питання валеології.

Список використаної літератури

1. *Апанасенко Г. Л.* Эволюция биоэнергетики и здоровье человека / Г. Л. Апанасенко. — СПб. : Петрополис, 1992. — 138 с.
2. *Апанасенко Г. Л.* Медицинская валеология / Г. Л. Апанасенко, Л. А. Попова. — К. : Здоровье, 1998.— 238 с.
3. *Апанасенко Г. Л.* Валеологическая парадигма здравоохранения в либеральном обществе / Г. Л. Апанасенко, С. Д. Прасол // Валеология : материалы VI Междунар. науч.-практ. конф., май 2007 г.— Х. : Харьков. нац. ун-т им. В. Н. Каразина, 2008. — Т. 1. — С. 17.
4. *Давыдовский И. В.* Проблемы причинности в медицине / И. В. Давыдовский. — М. : Медгиз, 1962. — 176 с.
5. *Здоровье для всех* : Декларация ВОЗ, 1998 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.euro.who.int/AboutWHO/Policy/20010825_2. — Загл. с экрана.
6. *Плахотный А. Ф.* Проблема социальной ответственности / А. Ф. Плахотный. — Х : ХГУ, 1981. —137 с.
7. *Плахотный А. Ф.* Социальные роли как интегральная характеристика целостности личности / А. Ф. Плахотный, Н. С. Кораблева // Вестн. Харьков. ун-та. — 1984. — № 261. — С. 4.
8. *Прасол С. Д.* Духовный компонент валеологии (к 70-летию со дня рождения профессора А. Ф. Плахотного) / С. Д. Прасол // Валеология : материалы VI Междунар. науч.-практ. конф., май 2007 г. — Х.: Харьков. нац. ун-т им. В. Н. Каразина, 2008. — Т. 1. — С. 206.